O kulturnih svetnikih in kanonizaciji: uvod

Marijan Dović

Kolektivna monografija, ki jo sestavlja dvajset poglavij izpod peres večinoma slovenskih raziskovalcev in raziskovalk, skuša inovativno vpeljati nekatere analitične koncepte (*kulturni svetniki* in njihovi *kulti*, *kulturno svetništvo*), z njimi v zvezi pretresti ustaljene humanistične predstave o procesu *kanonizacije* oziroma *kanonu* ter na tej podlagi na novo osvetliti izbrane primere.[1] Koncept kulturnega svetništva, ki se mu bomo v nadaljevanju podrobneje posvetili, v tej knjigi služi splošnejšemu premisleku o nacionalizmu kot obliki sekularne oziroma civilne religije (Gellner 1983; Wright 1988; Stevens 1997). Pri tem izhajamo iz študij kulturnega nacionalizma, ki so od druge tretjine 19. stoletja naprej po vsej Evropi zabeležile osupljiv razmah nacionalno motiviranega slavljenja »vélikih mož« kulture – pesnikov, pisateljev, skladateljev ter drugih umetnikov in intelektualcev. Množične razsežnosti komemorativnih kultov, ki so jim ritem dajale obletnice, predvsem stoletnice (»cult of centenary«), vzneseno postavljanje spominskih obeležij (»Denkmalwut«) in pestra ritualna orkestracija, zgovorno pričajo o ključni vlogi slavljenja umetnikov pri formiranju modernih evropskih narodov (Quinault 1998; Leerssen in Rigney, ur. 2014). Toliko bolj je vprašanje pertinentno za manjše, politično podrejene literarne kulture z manj izrazito zgodovinsko oziroma politično identiteto, kjer je bila investicija v jezik in literaturo izrazitejša, izpostavljeni položaj pa je neredko pripadel pesnikom, ki so jih posmrtno razglasili za »nacionalne« (Nemoianu 2002; Cornis-Pope in Neubauer, ur. 2010: 11–132).

Pri tem je na prvi pogled presenetljivo, da sta se retorika in praksa narodnih gibanj v tem pogledu še posebej izrazito bližali religioznemu področju:

[1] Ob tej priložnosti se želim zahvaliti tistim, ki so mi pomagali pri urejanju te monografije: najprej vsem sedmim članom in članicam projektne skupine, ki prihajajo z Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in so mi pomagali pri kritičnem branju posameznih poglavij, zlasti pa še Alenki Koron za urejanje življenjepisov avtorjev, Joli Škulj za pregled in poenotenje bibliografij, Andražu Ježu za sestavljanje imenskega kazala ter Jerneju Habjanu in Marku Juvanu za tehtne uredniške nasvete.

komemorativni kulti umetnikov so – ne le v katoliških in pravoslavnih delih Evrope, temveč tudi v protestantskih – privzemali značilnosti tradicionalnih svetniških kultov, kot so *translatio* relikvij, različni rituali, vezani na določene datume, romanja na »svete« kraje spomina, hagiografski diskurz ipd.[2] Takšno privzemanje je že sámo dovolj tehten razlog, da podrobneje premislimo, koliko je »svetniška« metafora ustrezna, če nacionalizem razumemo kot civilno religijo, in kako bi veljalo opredeliti temeljne poteze »kulturnega svetnika«. Idejo kulturnega svetništva in njene omejitve bomo v nadaljevanju podrobneje očrtali zlasti s pomočjo koncepta kanonizacije, ki posreduje med konsekracijo svetnikov in (domnevno sekularno) konsekracijo umetnikov. A morda ne bo odveč, če najprej na kratko orišemo predzgodovino in kontekst naše raziskave.

Ukvarjanje s kanonizacijo in nacionalnimi pesniki v slovenskem prostoru ni nekaj novega: na Inštitutu za slovensko literaturo ZRC SAZU in drugod so se raziskovalci že ukvarjali na primer s teoretskimi vidiki (literarnega) kanona in kanonizacije, s kanonizacijo slovenskih pesnikov in pisateljev (zlasti »nacionalnega pesnika« Prešerna) pa tudi s »prešernovsko strukturo« oziroma »slovenskim kuturnim sindromom«. Vendar je inovativna pobuda, da bi na tovrstne pojave pogledali skozi prizmo »kulturnega svetništva«, ki je spomladi 2008 prišla z oddaljene Islandije, omogočila svežo perspektivo. Prvi nasledek te pobude je bila delavnica »Cultural Saints« (Kulturni svetniki), ki jo je na Univerzi v Amsterdamu na začetku leta 2010 gostil ugledni literarni in kulturni zgodovinar Joep Leerssen.[3] Še isto leto je stekla bilateralna raziskava z naslovom »Islandski in slovenski kulturni svetniki«, ki je bila namenjena primerjalnemu proučevanju kanonizacije nacionalnih pesnikov Franceta Prešerna in Jónasa Hallgrímssona.[4] Leto pozneje je sledil tematski panel »Cultural Saints

[2] Za srednjeveške kulte svetnikov na splošno gl. Head 1999b, podrobneje pa Brown 1982 in Abou-El-Haj 1997. Za kulte pisateljev gl. Leerssen in Rigney, ur. 2014, za kulte nacionalnih pesnikov pa Neubauer 2010.

[3] Delavnica je potekala 18. in 19. januarja 2010 v okviru platforme SPIN (Study Platform of Interlocking Nationalism); od slovenskih sodelavcev sta se je udeležila Marko Juvan in Luka Vidmar, ki prispevata tudi poglavji k tej knjigi.

[4] Gre za projekt raziskovalne mobilnosti (NFM-NFM-45/09), ki sta ga prek slovenske ustanove CMEPIUS podprla Finančni mehanizem EGP in Norveški finančni mehanizem. V njem so sodelovali Marko Juvan in Marijan Dović (Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU) ter Sveinn Yngvi Egilsson in Jón Karl Helgason (Univerza Islandije v Reykjavíku). Rezultati primerjave so bili objav-

of the European Nation States« (Kulturni svetniki evropskih nacionalnih držav) v okviru kongresa evropske komparativistične mreže REELC/ENCLS na Ohridu.[5] Kontinuirano skupinsko delo je bilo končno omogočeno jeseni 2014, ko se je na Inštitutu za slovensko literaturo ZRC SAZU začel projekt »Nacionalni pesniki in kulturni svetniki: komemorativni kulti, kanonizacija in kulturni spomin«.[6] V njem formalno sodelujejo le slovenski raziskovalci in raziskovalke, vendar ima širše ambicije, saj skuša v sodelovanju s tujimi strokovnjaki in strokovnjakinjami prispevati k teoretskim in primerjalnim raziskavam pojava nacionalnih pesnikov in kulturnih svetnikov na evropski ravni.[7]

Takšnim ambicijam navkljub pa eden temeljnih ciljev raziskave o nacionalnih pesnikih in kulturnih svetnikih ostaja podrobnejša analiza slovenskega prostora – seveda v ustrezno širokem kulturnem in zgodovinskem kontekstu. V tem smislu smo skrbno načrtovali tudi to monografijo, ki v sklenjeno celoto povezuje študije enajstih članic in članov projektne skupine in devetih dodatnih

ljeni v tematskem sklopu štirih razprav z naslovom »Romantika in nacionalni pesniki na evropskih obrobjih: Prešeren in Hallgrímsson« *(Primerjalna književnost* 34/2011, št. 1, str. 117–190; prim. Dović 2011; Juvan 2011; Helgason 2011; Egilsson 2011).

[5] Rezultat panela je tematski sklop šestih razprav z naslovom »Cultural Saints of the European Nation States«, ki je leta 2012 izšel v zborniku Literary Dislocations (Stojmenska-Elzeser in Martinovski, ur. 2012: 555–611).

[6] Projekt J6-6846 (2014–2017) financira ARRS in poteka pod vodstvom Marijana Dovića na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v partnerstvu s Filozofsko fakulteto UL; v raziskovalni skupini sodeluje enajst raziskovalk in raziskovalcev z obeh ustanov.

[7] Tu je treba omeniti zlasti mednarodni konferenci, ki sta bili v okviru projekta izvedeni leta 2015. Prva, »The Romantic (Be)Longing and National Poets: Imagining the Nation in European 19th-Century Literatures« (Romantično hrepenenje/pripadanje in nacionalni pesniki: zamišljanje nacije v evropskih literaturah 19. stoletja), je potekala 27. in 28. avgusta v Galwayu na Irskem kot tematski panel 6. kongresa združenja REELC/ENCLS; enajst referentov in referentk (med njimi člana in članici slovenske projektne skupine) se je ukvarjalo zlasti s teksti evropskih nacionalnih pesnikov. Druga konferenca, »Canonization of 'Cultural Saints': Commemorative Cults and Nation-Building in Europe« (Kanonizacija »kulturnih svetnikov«: komemorativni kulti in ustvarjanje narodov v Evropi), je v soorganizaciji ZRC SAZU in Univerze v Amsterdamu potekala od 28. do 30. oktobra v Amsterdamu, na njej pa je nastopilo dvajset referentov in referentk (med njimi šest slovenskih), ki so se osredotočili zlasti na para-religiozne razsežnosti kanonizacije umetnikov.

avtorjev in avtoric.[8] Posamezna poglavja najprej obravnavajo teoretske dileme, ki jih prinaša izbrana perspektiva, potem pa se v koncentričnih krogih – prek študij primerov od antike do reprezentativnih kulturnih svetnikov t. i. dolgega 19. stoletja (iz romanskega, germanskega in slovanskega prostora) in analiz prostorov nekdanje Jugoslavije (s pomočjo sodelavk iz Hrvaške in Srbije) – bližajo analizi slovenskega prostora, ki je v središču našega zanimanja. A preden vsebino podrobneje predstavimo, se na kratko vrnimo k osrednjima konceptoma, ki ju uvajamo že v naslovu monografije.

* * *

Termina *kulturni svetniki* in *kanonizacija* nista samoumevna, zato želimo njuno rabo utemeljiti oziroma vsaj začrtati semantični razpon, ki ga imata v naši raziskavi. To velja zlasti za izraz *kulturni svetnik*, ki je v nasprotju na primer z *nacionalnim pesnikom* razmeroma redek v znanstvenih razpravah. Transpozicija ideje svetništva v sfero sekularne kulture, ki je tu implicirana, sama sicer ni inovativna: navsezadnje jo je že leta 1841 nakazal škotski filozof Thomas Carlyle, ki je v znamenitih predavanjih *On Heroes, Hero-Worship, & the Heroic in History* (O junakih, čaščenju junakov in junaštvu v zgodovini) Shakespearja in Danteja imenoval »svetnika poezije«, ki sta »kanonizirana, četudi se tega ni polotil noben papež ali kardinal« (»Saints of Poetry […] canonized, though no Pope or Cardinals took hand in doing it!«: Carlyle 1841: 138). Tudi sicer so prenašanje religioznih praks ali pojmov, kot so čaščenje, ritual, relikti, kult ali karizma, v polje sekularne kulture neredko opažali (in občasno kritizirali) sopotniki kultov, in sicer v zvezi s slovitimi umetniki že v 19. stoletju, pozneje pa tudi v zvezi s pop ikonami 20. stoletja (Elvis Presley, Madonna). Nasprotno se je sam izraz *kulturni svetniki* pojavil šele nedavno: nekoliko rezervirano na primer v povezavi z nesmrtniki kulturne zgodovine (Verdery 1999: 1), eksplicitneje pa v zvezi s čaščenjem zvezdnikov v kulturi množičnih medijev (Hamner 2003: 447–448; Laderman 2009: 57). Metafora kultur-

[8] Na delovnih srečanjih so člani projektne skupine med drugim izdelali načrt osrednjih slovenskih in mednarodnih projektnih objav ter nadalje razvili koncept kanonizacije (gl. analitični model, predstavljen v uvodnem poglavju). Oblikovan je bil podroben načrt dela, ki je obsegal tudi delovni simpozij »Kulturni svetniki in kanonizacija: slovenski in evropski kontekst«; simpozij je potekal 14. in 15. maja 2015 v Ljubljani, na njem pa je poleg enajstih članov in članic projektne skupine sodelovalo še enajst drugih raziskovalcev in raziskovalk.

nega svetništva se sicer dobro prilega tudi ikonam popularne kulture, vendar smo se v naši raziskavi odločili za bolj specifično rabo: zanimajo nas razmerja med nacionalnimi gibanji in njihovimi favoriziranimi »junaki«, in sicer zlasti od druge tretjine 19. stoletja naprej. V tem smislu z izrazom *kulturni svetniki* merimo na umrle pesnike, pisatelje ter druge umetnike in intelektualce, ki so kot utelešenja določenih družbenih idealov postali figure kulturnega spomina svojih nacionalnih (ali regionalnih) kultur in pri tem privzemali družbene vloge, tradicionalno rezervirane za vladarje in svetnike.[9]

Kako je potekal ta proces, skušamo pojasniti s pomočjo koncepta kanonizacije. V humanistiki izraza *kanon* in *kanonizacija* najpogosteje merita na izbrane elitne korpuse umetnin (npr. literarni, slikarski, glasbeni kanon), deloma pa tudi na same umetnike in proces njihove uveljavitve (kanonizirani oziroma kanonični avtorji). Vendar se je s perspektive naše raziskave izkazalo smiselno razširiti takšno razumevanje, da bi poleg tekstovnih praks (kamor sodijo kritično izdajanje, eksegeza, predelava, apropriacija ipd.) koncept zajel tudi ritualne prakse (komemoracije, slavja, povorke, polaganja cvetja; ukvarjanje z relikti) in mnemonične prakse (vzpostavljanje konstelacije spominskih obeležij, poimenovanja). Možnosti širitve so predstavljene v analitičnem modelu kanonizacije (prim. prvo poglavje v tej knjigi), zato jih tu ne bomo podrobneje obravnavali. Poudariti pa moremo vsaj to, da se naš model osredotoča ne samo na življenja in dela kulturnih svetnikov, temveč še bolj na ljudi, ki upravljajo z njihovimi posmrtnimi karierami na vijugavih poteh uradnega priznanja – po analogiji s kanonizacijo v katolicizmu bi jih lahko imenovali *postulatorji* (Dović in Helgason 2017).

Kdo so torej izbranci, ki so bili povzdignjeni med kulturne svetnike? Očitno je, da so med njimi le izjemoma učenjaki (dober primer je madžarski lingvist Ferenc Kazinczy), večinoma pa so kulturni svetniki postali umetniki: pesniki in pisatelji, skladatelji, slikarji, kiparji, arhitekti. V skladu z odlikovanim položajem, ki so ga v okviru kulturnega nacionalizma zasedle jezikovne prakse, seveda ne preseneča, da so se najživahnejši kulti razvijali v zvezi s pisatelji in zlasti pesniki, tako da je paradigmatični kulturni svetnik ravno *nacionalni pesnik*. Gre za strukturni položaj, ki ga je legitimiral vseevropski diskurz romantike, še

[9] Takšna raba pojma kulturnih svetnikov se je v zadnjih letih uveljavila zlasti zaradi dejavnosti, opisanih v prejšnjem razdelku.

posebej hvaležno pa so ga sprejele periferne (nedominantne) literarne kulture, kakršna je bila tudi slovenska (Juvan 2012; Nemoianu 2002).

Za najintenzivnejše obdobje kanonizacije se je izkazal čas med letoma 1840 in 1940.[10] Kulti kulturnih svetnikov so v tem obdobju kot nekakšna epidemija zajeli vso Evropo in segli tudi prek njenih meja (npr. do kavkaških dežel, ZDA in pozneje Izraela). Medtem ko so manjše literarne kulture najpogosteje slavile romantične (pesniške) velikane, so dominantne v vrtinec vse bolj nacionalistično intoniranih kultov pritegnile uveljavljene avtoritete srednje- oziroma novoveškega kanona (Dante, Shakespeare, Cervantes, Camões). Evforija je dosegla vrhunec na začetku 20. stoletja in se je tudi po prvi svetovni vojni le počasi polegala. Tedaj komemorativni kulti sicer večinoma niso več privzemali ekstremnih množičnih oblik, toda svojevrstna dinamika silnic kulturnega nacionalizma je kulturne svetnike pogosto obdržala na površju, čeprav morda v nekoliko bolj okosteneli obliki kanoničnih velikanov. Večinoma so ti vse do danes ostali osrednje nacionalne ikone in priročen vir vedno novih prisvojitev v domačih skupnostih. Še več, prav v zadnjih desetletjih se nekateri primeri vračajo v osupljivih postsekularnih transformacijah, kjer izginja ločnica med kulturno in cerkveno kanonizacijo.[11]

Takšni primeri seveda stimulirajo iskanje analogij med čaščenjem svetnikov (oziroma splošneje »svetih oseb«, prim. Head 1999a) v različnih religioznih tradicijah in inavguracijo njihovih kulturnih ustreznikov. Zlasti s krščanskimi kulti svetnikov je razmeroma enostavno potegniti nekaj vzporednic, ki se kažejo v organizaciji kultov pa tudi v procesu kanonizacije. Medtem ko so svetniški kulti prekrili srednjeveško Evropo z množico (nagrobnih) sve-

[10] Ta ugotovitev temelji na empiričnih podatkih in skuša delno korigirati splošno prepričanje, da je t. i. dolgo 19. stoletje v celoti mogoče označiti kot »komemorativno stoletje« (za več o tem gl. Dović in Helgason 2017).

[11] Ta pojav je presenetljivo aktualen v pravoslavnem svetu: pisatelja in narodnega voditelja Ilijo Čavčavadzeja je leta 1987 gruzinska pravoslavna cerkev razglasila za sv. Ilijo Pravičnega; spodletela pa sta poskus kanonizacije Eminescuja v romunski pravoslavni cerkvi (na predlog romunskega pisateljskega društva) leta 2010 in poskus kanonizacije Njegoša leta 2013 (prim. Baskarjevo poglavje). V tej knjigi obravnavamo tudi primere Slomška, Plečnika in Gaudíja (prim. poglavji Monike Deželak Trojar in Luke Vidmarja). Zanimiv nedaven primer je tudi repatriacija domnevnih posmrtnih ostankov madžarskega nacionalnega pesnika Sándorja Petőfija iz leta 2015.

tišč (Brown 1982: 11), so kulti kulturnih svetnikov prekrili sodobno Evropo z množico spomenikov (Rigney 2012: 160) in drugih spominskih krajev (npr. rojstnih hiš: Hendrix, ur. 2008). Obe vrsti kultov sta opazno prispevali k organizaciji družbenega prostora in časa ter vplivali na življenje skupnosti prek raznolikih ritualov, v katerih so pomembno vlogo imeli relikti. Delno sta analogni tudi poti do polnega uradnega priznanja, čeprav kanonizacija kulturnih svetnikov ne premore tako formaliziranih postopkov, kakor jih je za beatifikacijo in kanonizacijo svetnikov razvila na primer katoliška Cerkev (prim. Špeličevo poglavje v tej knjigi).

Tem sorodnostim navkljub pa kulturni svetniki niso le odslikava cerkvenih. Vsaj ena razlika namreč preprečuje, da bi metaforo gnali do konca. Vera v posmrtne moči je namreč konstitutivna samo za cerkvene kulte, ne pa tudi za sekularne. Cerkveni svetnik je mrtev le v tem svetu, telesno, a kot član nebeškega občestva svetnikov živi naprej in je sposoben delovati kot mediator oziroma priprošnjik pri Bogu. Verniku torej svetnik ali svetnica predstavljata bližnjico do neposredne komunikacije s stvarnikom, ki je edini pravi vir svetniške moči. Svetnikovi zemeljski preostanki, relikvije, ki so predmet čaščenja, so veliko več kot simboli: so dejanska prisotnost svetnika na tem svetu.[12] Ritualni nagovor svetnika na svetem kraju, kjer se »združita Nebo in Zemlja« (Brown 1982: 1), tedaj ne more (in ne sme) biti le simbolna gesta. Po drugi strani pa od kulturnega svetnika nihče ne pričakuje posmrtnega delovanja in čudežev; kulturni svetniki morda posredno utegnejo vplivati na posameznike, a gotovo ne premorejo transcendentne posmrtnosti. Tu in tam sicer naletimo na primere, kjer se opisana razlika navidezno mehča, a ti primeri ostajajo nepertinentni ekscesi.[13] V tem smislu torej ukvarjanje z relikvijami, ki je zelo pomembno v obeh vrstah kultov, pri kulturnih svetnikih enostavno nima enake teže kakor pri cerkvenih: tudi kadar so ritualne prakse na videz identične, jih moramo pri kulturnih svetnikih razumeti kot sekularno analogijo, ki ostaja brez transcendentne razsežnosti.[14]

[12] V tem smislu Brown (1982: 5–6) zariše tudi razmeroma ostro ločnico med antičnimi kulti junakov in napredujočimi zgodnjimi kulti mučencev v krščanskem Sredozemlju.

[13] Prim. nehotno pisanje »medija« po (domnevnem) nareku Jónasa Hallgrímssona (Helgason 2014).

[14] V tem smislu govor politika, ki značilno naslavlja kulturnega svetnika, kot da bi »gledal dol« na zbrano občestvo, v sekularnem kontekstu razumemo kot retorično figuro.

Ta razlika je bržkone temeljna, a ni edina. Omeniti velja na primer to, da so kulti kulturnih svetnikov brezupno mizogini: medtem ko se je v krščanstvu med moške kolege sčasoma vpisalo kar lepo število svetnic, bi lahko kulturne svetnice malodane prešteli na prste. Pomembna razlika je tudi v tem, da so krščanski svetniki kanonizirani predvsem zaradi zglednega, krepostnega življenja, mučeništva, čudežev in podobnega, le izjemoma pa zaradi del (npr. teoloških spisov), medtem ko se pri kulturnih svetnikih kanonizacija naslanja predvsem na umetniška dela (prim. Habjanovo poglavje v tej knjigi). Po drugi strani pa življenja kulturnih svetnikov niso nujno podobna svetniškim *vitae*; še več, včasih je ravno obratno: z moralnega stališča so tako sramotna, da šele proces kanonizacije iznajde ustrezno retoriko za njihovo opravičenje. Te razlike potemtakem opozarjajo, da reference na svetniške tradicije, ki jo implicira koncept kulturnega svetnika, ne smemo jemati dobesedno. Medtem ko je v nekaterih primerih izrazito ustrezna, se drugod ponujajo tudi drugi koncepti, kakršni so idol, ikona, junak (oziroma heroj) ali prerok.[15] Kulturne svetnike je zato treba opazovati v širšem kontekstu in v razmerju z drugimi tipi osebnosti, ki so prav tako postale predmet čaščenja in idoliziranja – na primer z legendarnimi junaki, vladarji in državniki (Dović in Helgason 2017).

Vsekakor pa je vzpon kulturnih svetnikov, ki so se v 19. stoletju pojavili ob boku cerkvenih svetnikov, vladarjev in vojskovodij, najtesneje povezan z zgodovino evropskega nacionalizma. Raziskovanje njihove kanonizacije lahko poglobi naše razumevanje strukture in zgodovine nacionalnih gibanj. V tem smislu morda lahko dopolni ustaljeno sliko, v kateri se razvoj institucij kaže kot bistven za kulturni nacionalizem. Prizadevanja nastajajoče armade filologov, ki skuša zagotoviti ustrezno infrastrukturo razvite nacionalne kulture, so vsekakor racionalno jedro »narodnih preporodov«. Po drugi strani je ravno kulturne svetnike mogoče razumeti kot hrbtno stran te matrice, njen iracionalni pol, ki je bil sčasoma morda zanemarjen ravno zato, ker so para-religiozne poteze komemorativnih kultov zbujale določeno nelagodje v sekularnih družbah. Pa vendar so se ti kulti izkazali za nepogrešljive pri mobilizaciji širših množic za

[15] Neubauer razlikuje med nacionalnimi pesniki in nacionalnimi ikonami, a eksplicitno omenja tudi svetnike in preroke (Neubauer 2010). Koncept preroka se zelo dobro prilega na primer Mickiewiczu, Bialiku, pa tudi Petőfiju. Rečeno z besedami Thomasa Carlyla, »Junak, prerok, pesnik – veliko različnih imen v različnih dobah in krajih dajemo velikim možem« (»*Hero*, *Prophet*, *Poet, – many different names*, in *different times* and *places*, *do we give* to *Great Men*«: Carlyle 1841: 126–127).

cilje narodnih gibanj in premagovanje t. i. nacionalne indiference.[16] V zadnjih dveh stoletjih so torej kulturni svetniki odločilno pripomogli k oblikovanju simbolnega imaginarija in kolektivnega spomina novega tipa skupnosti – naroda. V nasprotju s cerkvenimi svetniki niso delali čudežev, a v metaforičnem smislu so njihove posmrtne moči vendarle prispevale k temeljnim družbenim preobrazbam. Zlasti za t. i. male etnične skupnosti s šibko zgodovinsko tradicijo so sekularni svetniški kulti pomenili več kot le čudaško modo – prerasli so v eno njihovih osrednjih preživetvenih strategij.

* * *

Monografija *Kulturni svetniki in kanonizacija* je razdeljena v štiri sklope: prvi je pretežno teoretski in pregleden, ostali trije pa se podrobneje posvetijo posameznim primerom. V uvodnem poglavju *Marijan Dović* predstavi analitični model kanonizacije kulturnih svetnikov, zgoščen v šestnajst skupin dejavnikov, ki jih je mogoče obravnavati pri analizi posameznih primerov. *Jernej Habjan* pojav kulturnega svetništva postavlja v kontekst sekularizacije oziroma webrovskega »odčaranja sveta«; obrat zajame z domiselnim hiazmom »od kulture svetnikov do svetnikov kulture« ter zatem obravnava svetnika in literata v presečišču med življenjem in delom. *Jola Škulj* se podrobneje ukvarja s konceptom kanonizacije v kulturnem oziroma umetnostnem kontekstu in razpravlja o njegovih razmerjih z nacionalnim in kozmopolitskim, medtem ko *Miran Špelič* podrobneje predstavi postopke kanonizacije svetnikov v krščanstvu od srednjega veka do danes. Sklop zaključi poglavje *Davida Movrina*, ki razmišlja o evropski hagiografiji »med Bogom in narodom«.

Drugi sklop obravnava izbrane primere kanonizacije literarnih avtorjev v evropskem prostoru. *Marko Marinčič* se ukvarja s posebno obliko kanonizacije, ki poteka v samem literarnem polju, tj. s samokanonizacijo oziroma samoposvetitvijo umetnika (v našem modelu kanonizacije bi jo lahko uvrstili v razdelek *opera*), kot ji lahko sledimo v delih pesniških klasikov od Enija prek Vergilija in Petrarke do Prešerna. *Martina Ožbot* se ukvarja s kanoniza-

[16] Raziskave nacionalizma kažejo, da so se protagonisti nacionalnih gibanj nenehno soočali z mlačnostjo, ki jo je večina »običajnih« ljudi kazala do nacionalističnega projekta. V tem smislu je na primer delavnica v okviru združenja NISE (National Movements and Intermediary Structures in Europe) septembra 2016 v Pragi nosila pomenljiv naslov »National Indiference« (Nacionalna brezbrižnost).

cijo izbranih italijanskih klasikov, ki jo povezuje z vprašanjem jezikovnega (in političnega) poenotenja Italijanov v 19. stoletju. *Irena Samide* raziskuje različne vidike kulturnega svetništva v zvezi s Friedrichom Schillerjem, čigar kanonizacija v 19. stoletju ima paradigmatski status v širšem (srednje)evropskem prostoru; pri tem avtorica posebej izpostavi vlogo izobraževalnega sistema kot temeljnega mehanizma dolgoročne reprodukcije kanoničnega statusa. Končno *Miha Javornik* na primeru Aleksandra S. Puškina zlasti ob postavljanju znamenitega moskovskega spomenika iz leta 1880 raziskuje različne vidike (političnega) prisvajanja in ideološke zlorabe zapuščine nacionalnega pesnika.

Tretji, nekoliko krajši sklop se ozre v prostore nekdanje Jugoslavije. *Marina Protrka Štimec* analizira komemorativne slovesnosti v zvezi z Ivanom Gundulićem, Markom Marulićem in drugimi začetniki (oziroma »očeti«) hrvaške nacionalne književnosti. *Marija Šarović* pa se posveti trem osrednjim kulturnim ikonam 19. stoletja v Srbiji: Dositeju Obradoviću, Vuku Karadžiću in Petru II. Petroviću Njegošu. Poleg Prešerna je Njegoš edini izrazit nacionalni pesnik v tem prostoru, a njegova dediščina je vsestransko zapletena: poleg tega, da je edinstven primer pesnika, ki je hkrati tudi posvetni in cerkveni vladar, njegovo kanonizacijo zaznamujejo srbska, jugoslovanska in črnogorska prilaščanja. Z Njegošem se ukvarja tudi *Bojan Baskar*, ki z gledišča nedavnega (spodletelega) poskusa kanonizacije pesnika kot svetnika srbske pravoslavne cerkve razmišlja o hibridnem položaju Njegoša med dvema svetništvoma; ob tem analizira zlasti premike v strategijah apropriacije, ki so zaznamovale dvestoto obletnico pesnikovega rojstva. Z nekoliko širše perspektive je področje nekdanje Jugoslavije izrazito produktivno tudi za nadaljnje raziskave kulturnih svetnikov: o tem pričajo na primer nacionalno intonirani spomeniki, ki so nastali po razpadu skupne države in jih je mogoče razumeti kot embleme (vnovičnega) simbolnega prisvajanja ozemlja.[17]

Četrti in zadnji sklop, ki podrobneje obravnava slovenski prostor, je najobsežnejši. V njem smo poleg uspešnih primerov kanonizacije pod drobno-

[17] Na Hrvaškem so po koncu t. i. domovinske vojne na primer nastali novi spomeniki Marku Maruliću ne le v Zagrebu, temveč tudi v problematičnih mestih, kot so Knin, Vukovar in bosanskohercegovski Mostar (kjer je nastal Trg hrvaških velikanov). Med novimi spomeniki Njegošu – doprsnega je leta 2014 dobila tudi Ljubljana– je najbolj zgovoren višegrajski, ki je postavljen v t. i. Andrićgradu (prim. fotografijo v poglavju Marije Šarović).

gled vzeli tudi spodletele primere, ki nas lahko marsikaj naučijo o dinamiki kanonizacije. Znano je, da v slovenskem prostoru uspešno kanonizacijo uteleša nacionalni pesnik Prešeren, ki je z našega gledišča obenem paradigmatični kulturni svetnik (Dović 2014). Njegova posmrtna kariera je tesno povezana s slovenskim nacionalnim gibanjem, ki je v svoji drugi, aktivistični fazi potrebovalo primerne »velike može«, da bi lahko prestopilo v zadnjo, množično fazo, kot jo v svoji zgodovini evropskih nacionalnih gibanj opredeli Miroslav Hroch (1993). Pri tem so promotorji Prešerna morali obračunati z možnimi pesniškimi rivali (Vodnik kot »pervi slovenski pesnik«, udarni Koseski in pozneje Gregorčič kot bolj »ljudska« kandidata), opredeliti negativ(c)e (Vraz kot ilirski »odpadnik«, Auersperg kot »sovražni« Nemec), obenem pa so morali Prešerna postaviti tudi v razmerje do ostalih slavnih figur (med katerimi so Trubar, Vega, Valvasor, Gallus). Zanimala nas je torej analiza strategij, ki so vzpostavile tako izrazito hierarhično razliko med Prešernom in ostalimi.[18]

V tem duhu četrti sklop odpira splošna razprava *Božidarja Jezernika* o slovenskem narodnem prebujanju in »velmožeh«, ki pojav kulturnih svetnikov postavlja v kontekst oblikovanja naroda. Sledita razpravi o Prešernu: njegova kanonizacija je bila v zadnjem času sicer deležna precejšnje pozornosti, pa vendar tukajšnja prispevka na novo osvetlita njeni pomembni razsežnosti. Tako se *Marko Juvan* ukvarja s »svetovljenjem« nacionalnega pesnika kot značilno strategijo, s katero se akterji določenega (v tem primeru slovenskega) literarnega sistema skušajo umestiti v univerzalni prostor svetovne književnosti, pri čemer domača interpretacija te umestitve ni nujno skladna z dejanskim položajem avtorja (v tem primeru Prešerna) v svetovnem literarnem sistemu. *Alenka Koron* pa se osredotoči na zgodnje biografije o Prešernu in v njih odkriva vzorce hagiografskega diskurza; ti so bili nedvomno uporabni za spiranje madežev na ravni *vita*. S Prešernom se posredno ukvarja tudi *Andraž Jež*, ki se najprej vpraša, zakaj Stanko Vraz ni (oziroma ne more biti) kulturni svetnik, nato pa s pomočjo t. i. obrazca naddoločenosti, kot ga razvije Rastko Močnik, pokaže, da je Prešernov mit kot svojo hrbtno stran potreboval (in tudi proizvedel) ustrezne antipode, med katerimi je bil poleg Vraza predvsem Koseski. Spodletel proces kanonizacije obravnava tudi *Mira Miladinović Zalaznik*, ki predstavi Prešernovega in Vrazovega sodobnika grofa

[18] Ena od hrbtnih strani Prešernove dominantnosti utegne biti tudi nenavadno dejstvo, da so ideologi (staro)slovenskega političnega nacionalizma – zlasti Bleiweis in Toman, izumitelja slave slovenskih »slavnih mož« – danes skoraj pozabljeni.

Antona Aleksandra Auersperga; še bolj kot pri Ilircu Vrazu se tu pokaže, da nemški pesnik in politik vsej slavi navkljub pač ni mogel postati izbranec slovenskega nacionalnega gibanja. Prešernov sodobnik je bil tudi škof Anton Martin Slomšek: njegov primer, ki ga obravnava *Monika Deželak Trojar*, je zanimiv predvsem zato, ker je njegova kanonizacija potekala tako v cerkvenem kakor v kulturnem kontekstu. Novejša primera takšne hibridne kanonizacije obravnava tudi *Luka Vidmar*, ki se ukvarja s pobudama za začetek beatifikacije Jožeta Plečnika in Antonija Gaudíja; tako slovenski in katalonski arhitekt sicer že dolgo veljata za nesporni kulturni avtoriteti, a bi ju podobno kakor Slomška le stežka označili za kulturna svetnika. Monografijo sklene *Urška Perenič*, ki se ukvarja s toponomastiko (literarnih) uličnih imen v ožjem središču Ljubljane in ta navidez »banalno-nacionalistični« (prim. Billig) vidik kanonizacije prikaže kot dragocen vir za proučevanje izgradnje nacionalne identitete. Dominantnost literatov pri simbolnem označevanju slovenske prestolnice, ki vabi k nadaljnjemu študiju mehanizmov takšnega prostorskega prilaščanja, seveda lahko interpretiramo kot še eno razsežnost slovitega »slovenskega kulturnega sindroma« – le da moramo pri tem mit o »literarnih temeljih« slovenstva v skladu z novejšimi dognanji prekvalificirati iz pripovedke o nebogljenosti v zgodbo o premišljeni politični strategiji.

Literatura

Abou-El-Haj, Barbara, 1997: *The Medieval Cult of Saints: Formations and Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Billig, Michael, 1995: *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.

Brown, Peter, 1982: *The Cult of the Saints: Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago: University of Chicago Press.

Carlyle, Thomas, 1841: *On Heroes, Hero Worship, & the Heroic in History. Six Lectures*. London: James Fraser.

Cornis-Pope, Marcel, in John Neubauer (ur.), 2010: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. 4. Amsterdam: John Benjamins.

Dović, Marijan, 2011: Nacionalni pesniki in kulturni svetniki: kanonizacija Franceta Prešerna in Jónasa Hallgrímssona. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 147–163.

Dović, Marijan, 2014: Prešeren 1905: Ritual Afterlives and Slovenian Nationalism. V: Leerssen in Rigney (ur.) 2014, str. 224–249.

Dović, Marijan, in Jón Karl Helgason, 2017: *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*. Leiden: Brill.

Egilsson, Sveinn Yngvi, 2011: Nation and Elevation: Some Points of Comparison between the »National Poets« of Slovenia and Iceland. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 127–146.

Gellner, Ernest, 1983: *Nations and Nationalism*. Ithaca (NY): Cornell University Press.

Hamner, Martha Gail, 2003: Cultural Saints. V: Gary Laderman in Luis D. León (ur.): *Religion and American Cultures: An Encyclopedia of Traditions, Diversity, and Popular Expressions*. 2. Santa Barbara: ABC-CLIO. Str. 447–448.

Head, Thomas, 1999a: The Holy Person in Comparative Perspective. *The ORB: On-line Reference Book for Medieval Studies*, 1999. http://the-orb.arlima.net/encyclop/religion/hagiography/compare.htm (dostop 12. 5. 2016).

Head, Thomas, 1999b: The Cult of the Saints and Their Relics. *The ORB: Online Reference Book for Medieval Studies*, 1999. http://the-orb.arlima.net/encyclop/religion/hagiography/cult.htm (dostop 12. 5. 2016).

Helgason, Jón Karl, 2011: Relics and Rituals: The Canonization of Cultural »Saints« from a Social Perspective. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 165–189.

Helgason, Jón Karl, 2014: Translation and Canonization: Posthumous Writings by Hans Christian Andersen and Jónas Hallgrímsson. V: Jakob Lothe, Ástráður Eysteinsson in Mats Jansson (ur.): *Translation, History, Literary Culture*. Oslo: Novus press. Str. 23–34.

Hendrix, Harald (ur.), 2008: *Writers' Houses and the Making of Memory*. New York: Routledge.

Hroch, Miroslav, 1993: From National Movement to the Fully-Formed Nation: The Nation-Building Process in Europe. *New Left Review*, št. I/198, str. 3–20.

Juvan, Marko, 2011: Romantika in nacionalni pesniki na evropskih obrobjih: Prešeren in Hallgrímsson. Uvod v tematski sklop. *Primerjalna književnost* 34, št. 1, str. 119–126.

Juvan, Marko, 2012: Romanticism and National Poets on the Margins of Europe: Prešeren and Hallgrímsson. V: Stojmenska-Elzeser in Martinovski (ur.) 2012, str. 592–600.

Laderman, Gary, 2009: *Sacred Matters: Celebrity Worship, Sexual Ecstasies, the Living Dead, and Other Signs of Religious Life in the United States*. New York: The New Press.

Leerssen, Joep, in Ann Rigney (ur.), 2014: *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Nemoianu, Virgil, 2002: »National Poets« in the Romantic Age: Emergence and Importance. V: Angela Esterhammer (ur.): *Romantic Poetry*. Amsterdam: John Benjamins. Str. 249–255.

Neubauer, John, 2010: Figures of National Poets: Introduction. V: Cornis-Pope in Neubauer (ur.) 2010, str. 11–18.

Quinault, Roland, 1998: The Cult of the Centenary, c. 1784–1914. *Historical Research* 71, št. 176, str. 303–323.

Rigney, Ann, 2012: *The Afterlives of Walter Scott*. Oxford: Oxford University Press.

Stevens, David, 1997: Nationalism as Religion. *Studies* 86, št. 343, str. 248–258.

Stojmenska-Elzeser, Sonja, in Vladimir Martinovski (ur.), 2012: *Literary Dislocations*. Skopje: Institute of Macedonian literature.

Verdery, Katherine, 1999: *The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change*. New York: Columbia University Press.

Wright, Frank, 1988: Reconciling the Histories of Protestant and Catholic in Northern Ireland. V: Alan Falconer in Joseph Liechty (ur.): *Reconciling Memories*. Dublin: Columba Press. Str. 128–148.